

ÉSSERS FANTÀSTICS

Influències clàssiques en alguns éssers fantàstics de les
Guilleries

TREBALL DE RECERCA

Alumna: Laia Danés Sanz

Tutora del treball: Dolors Clota

Curs: 2009- 2010

Nivell: 2n Batxillerat

ÍNDEX DEL TREBALL DE RECERCA

1. Introducció al tema	Pàgina 3
2. Les Guilleries	Pàgina 5
2.1 Els follets	Pàgina 6
- Explicació i característiques	Pàgina 6
- Llegendes relacionades	Pàgina 8
- Referent clàssic: els <i>lares</i>	Pàgina 11
2.2 Les dones d'aigua	Pàgina 12
- Explicació i característiques	Pàgina 12
- llegendes relacionades	Pàgina 14
- Referent clàssic: les nimfes.....	Pàgina 17
2.3 El dimoni	Pàgina 18
- Explicació i característiques	Pàgina 18
- Llegendes relacionades	Pàgina 21
- Referents clàssics: Pan i l' Hades	Pàgina 23
2.4 Les bruixes	Pàgina 29
- Explicació i característiques.....	Pàgina 29
- Llegendes relacionades	Pàgina 30
- Referent clàssic: les magues	Pàgina 36
- Entrevista a Mercè Pagès Masó	Pàgina 37
3. Impressions després de parlar amb la gent gran	Pàgina 39
4. Conclusions	Pàgina 42
5. Valoració personal	Pàgina 44
6. Bibliografia	Pàgina 46
7. Webgrafia	Pàgina 46

1. INTRODUCCIÓ AL TEMA

Quan em van proposar que escollís un tema per al meu treball de recerca, no em va costar gaire decidir. Tenia molt clar, ja des del principi, que el tema central del meu projecte havia d'anar encarat a una de les meves aficions personals: la lectura i tot allò que l'envolta. Sempre m'ha agradat submergir-me en el tranquil i plaent món que proporciona el bon gust d'una lectura. Des de ben petita, he mostrat admiració per la cultura popular del meu poble i, en general, de la meva terra. En són moltes les històries que persisteixen amagades en les denses contrades de les Guilleries!!! Això, i les ganes que tenia de conèixer més intensament la cultura hilarienca, despertaren el meu interès per investigar els contes, mites i llegendes locals.

No fa més d'un any, quan vaig començar el primer curs de batxillerat, la meva admiració envers al món clàssic va augmentar considerablement, car l'elecció de la matèria de grec m'introduí en un món pràcticament desconegut que m'encuriosia d'allò més. La mitologia hel·lènica era meravellosa, realment impressionant. Recorria als recursos literaris per explicar allò que la humanitat no entenia: els mites, protagonitzats per divinitats antropomòrfiques, representaven de manera fidel la condició humana i les seves conseqüències socials. Com podia ser que una literatura tan excel·lent s'hagués esborrat de la societat actual? Però aviat vaig poder observar, a mesura que avançava el curs, que la cultura grega continuava present en molts dels aspectes de la nostra vida, entre ells la literatura. Amb això, m'encuriosí saber si, igual que la gran part de la literatura universal, la tradició oral hilarienca mantenia, encara, rastres dels nostres avantpassats clàssics.

Així doncs, l'objectiu que persegueix aquest treball de recerca és, en certa manera, descobrir si actualment encara perdura l'essència dels mites clàssics a la cultura popular de Sant Hilari Sacalm i rodalies. D'aquesta manera, el contingut del treball se centrarà en alguns dels éssers fantàstics de les Guilleries que la imaginació popular ha creat utilitzant com a referent, en major o en menor grau, la cultura clàssica.

Els contes, mites i llegendes que configuren el meu estudi s'han distribuït de la forma més acurada possible per afavorir la comprensió lectora d'aquells qui el llegeixin. Així doncs, els elements analitzats s'ordenen d'una forma lògica en relació l'objectiu del treball: conèixer la literatura de les Guilleries i els referents clàssics que s'hi amaguen. D'aquesta manera, en primer lloc es presenten els éssers fantàstics dins del context català, amb totes les seves característiques i explicacions que afavoreixen la comprensió lectora a l'hora de contextualitzar la situació narrativa. En segon lloc, s'esmenten els referents clàssics que inspiraren a la imaginació popular a la creació de la literatura fantàstica local, a més d'il·lustrar el contingut clàssic amb alguna de les llegendes més representatives del món hel·lènic. Això permet, a nivell mental, elaborar una anàlisi comparativa entre ambdós apartats i establir una relació, encara que el treball ja ho faci de forma implícita, entre la tradició de les Guilleries i la del món grecoromà. Finalment, s'expliquen les llegendes corresponents a cada apartat, amb les seves respectives anotacions, tant de nivell lèxic com extralingüístic.

2. LES GUILLERIES

Vista de la població d'Anglès des del cim de Sant Miquel de les Formigues. Els immensos boscos que vesteixen les muntanyes fan de les Guilleries una zona idíl·lica pels protagonistes de les següents històries, els quals els n'hi sobrava, de llocs, on amagar-se!!!

El massís de les Guilleries està situat al nord-est de Catalunya. El seu encant es caracteritza per la magnitud de les seves contrades, les quals amaguen els indrets més estranys i màgics de tota la comarca. La major part de les històries que captiven l'atenció de l'oient tenen lloc als indrets més curiosos i de difícil accés d'aquesta regió: bruixes amagades sota grans roques, bandolers que fugen de l'autoritat a través dels boscos més inaccessibles, follets que fan malifetes, divinitats aquàtiques capaces de captivar al més fidel dels homes, en fi, una mar d'històries que, de ben segur, no us deixaran indiferents. Cal destacar, que totes les històries que seran esmentades a continuació han sigut verificades a través de testimonis reals que, gràcies a la seva ajuda, han contribuït a recollir aquells contes, mites i llegendes que formen part de la nostra història, de la nostra terra. Ara bé, també cal advertir que el problema de la tradició oral és la deformació de les històries amb el pas dels anys. Per tant, no és difícil trobar més d'una versió dins de la mateixa llegenda o conte. Això implica una selecció de les històries, de les quals no tenim la màxima verificació que aquella en sigui l'originària, però sí la més utilitzada. No

obstant, encara que l'anàlisi comparativa del treball se centri en una sola versió, no s'exclourà cap història i sempre se citaran les més representatives a cada explicació. Per fer més fàcil la seva identificació dins del text, s'expressaran a partir d'asteriscs i amb lletra cursiva.

2.1 ELS FOLLETS

Explicació i característiques

Dins de la mitologia catalana, els follets són éssers molt petits, gairebé minúsculs, que s'ocupen de les tasques més malicioses de les llegendes populars. Hi ha qui diu que poden arribar a tenir la mida d'un nap, o fins i tot, d'un cigró!!! A cada regió se'ls anomena de diferents maneres: farrugquets, barrufets, menairons, gombutzins, nyítols, cucales... o bé amb noms més comuns com ara fums, homenets, nans o dimoniets. Si busquéssim els seus orígens, segurament les seves arrels ens duria a emparentar-los amb els *penats* i els *lars* del culte domèstic romà, els déus menuts, els dimonis familiars, que procuraven per la família i per la llar.

Amb el pas del temps, els déus del culte romà s'han anat adaptant a les característiques locals de cada territori modificant el seu aspecte i personalitat. A Catalunya, igual que a la resta de la Península Ibèrica, els follets han conservat el seu caire més casolà i familiar: viuen amb la gent, són d'un tarannà trapasser i murri, i no acostumen a ser ni cruels ni venjatius. La tradició n'ha arribat a donar unes referències molt precises: invisible, incolor, impalpable..., però cap que ens permeti reconstruir la seva imatge a través de la llegenda. Accedeix a les cases a través de les xemeneies, les portes, les finestres, els forats del pany, per les escletxes de la porta... Tafaner nat, es caracteritza per xafardejar tot el que hi ha a les cases produint, a vegades, prou enrenou per despertar o terroritzar els habitants de la casa.

Entre altres tasques, s'ocupaven de donar gra a les bèsties, netejar-les i pentinar-les amb trenes que després ningú no sabia desfer. També s'encarregaven d'endreçar-ho tot: d'escombrar, de treure la pols, de rentar els plats, de fer els llits, d'aplegar la roba... Ara bé, un cop feien la feina, entremaliats com eren, s'entretenien a despertar a les minyones i a la gent de la casa amb bromes de molt mal gust. A vegades, però, si ho trobaven tot endreçat, s'ocupaven de desendreçar-ho tot durant la nit fent tota mena de sorolls. Ara bé, l'endemà al matí no hi havia cap plat trencat, ni cap moble fora de lloc, ni cap cadira per terra, perquè això sí, tot allò que desendreçaven ho havien de tornar a endreçar. Amics de la canalla, tenien pinta d' homenet, com de frare barbut, amb una barretina vermella i una ganyota a la cara. Tot sovint, les seves entremaliadures tenien un caràcter d'advertència, de premonició o d'escarment quan la família no administrava la casa com calia. Malgrat la seva tasca d'ordenar tot allò que troben, cal destacar que molt sovint no feien la feina que els hi havia estat encomanada. En alguns casos, hi havia famílies que per fer fora el follet, embrutien la casa escampant-t'hi granes, plats i tota mena d'estrís per tal de fatigar-lo i obligar-ho a abandonar el domicili. Però a vegades era molt difícil fer-los marxar... o impossible!

Dels follets se n'ha arribat a dir moltes coses dolentes, i per això la majoria de la gent els hi ha agafat angúnia i temor. En això, com en altres ocasions, hi ha tingut molt a veure la religió cristiana. La transformació dels déus familiars, protectors i responsables, en follets entremaliats i murrís, es remunta al segle V després de Crist, amb la caiguda de l'Imperi Romà d'Occident (476 aC.). La persecució de la religió mitològica i la voluntat d'instaurar el cristianisme com a religió oficial de l'Imperi va fer transformar molts dels antics herois i divinitats en éssers malvats i ferotges.

Llegendes relacionades

LA FOSSA DE LA MINYONA

[Versió segons Ignasi Obiols Serrallonga, de Sant Hilari Sacalm]

La protagonista de la llegenda que s'explica a continuació residia a la casa de pagès anomenada Les Clotas. A la fotografia, panoràmica de la casa des de la carretera que condueix al lloc on es creia, durant l'Edat Mitjana, que hi havia bruixes, dimonis i follets, avui dia conegut com la "Fossa de la Minyona".

Explica la llegenda, que a la casa de Les Clotas, situada a una mitja hora del poble de Sant Hilari, en plena Edat Mitjana, hi vivia una noia molt bonica i eixerida, ornada amb totes les gràcies que acompanyen la primavera de la vida. La seva discreció era tan gran com la seva bellesa i el seu talent la distingia per sobre les altres noies de la contrada. Durant aquella època, característica tant per la tenebrositat com pel predomini d'idees supersticioses de tota mena, es creia que la casa de Les Clotas estava envoltada de bruixes, dimonis i follets. Els seus residents estaven tan preocupats que a mitja tarda ja barraven les portes i es posaven pregar per cercar la misericòrdia del Senyor. Però la noia, que a part de les belles qualitats personals posseïa un gran atreviment i valor, es mofava de la por que tenia terroritzats a la resta de la gent de la casa. Per

tal de demostrar-los que tota aquella por tan sols era fruit de la seva imaginació, va decidir que sortiria tota sola i, a les dotze en punt de la nit, es dirigiria cap al lloc on es deia que apareixien els follets i les bruixes, terror de casa seva i de tota la regió. Tot era fosc, només se sentia la remor de trons llunyans amenaçant tempesta. La noia va sortir tota decidida, però quan ja era a prop del lloc on s'havia proposat anar, se l'hi van enredar les faldilles amb uns arços. Espantada, la pobra prou que volia fugir, però amb la foscor de la nit no va poder observar que allò que la subjectava no eren ni més ni menys que les punxes dels arços. Desesperada, la noia va deixar-se endur per la superstició i la por, pensant-se així que era **un follet** qui l'havia empresonat i va morir allà mateix de l'espant.

L'indret on es creu que va morir la pobra donzella, situat entre Les Clotas i Can Calabrés, és conegut popularment amb el nom de la "Fossa de la minyona". Antigament, quan s'hi passava era costum tirar-hi una pedra, la qual tenia el valor d'una oració.

** Existeix una altra versió d'aquesta història bastant utilitzada per la gent gran, la qual no comparteix cap similitud amb l'explicada anteriorment. Hi ha qui diu que la noia, dotada d'una gran bellesa, era minyona de l'important torre de Villavecchia. Un dia, quan ja es feia fosc, tornant de Sant Hilari, va haver de fer camí tota sola fins a la casa. Diu la llegenda que, un home que tenia l'ull posat a*

la criada, va aprofitar l'ocasió per cercar-la i matar-la. A partir de llavors, aquell indret va ser anomenat "la fossa de la Minyona".

EL FOLLET DE SANT ANDREU DE BALCELLS

[Versió segons Manel Anglada, de Sant Hilari Sacalm]

Fa temps, a l'antic terme de Sant Andreu de Balcells, avui conegut com a Vilanova de Sau, hi vivia una família de masovers que tenien ficat un follet a casa i se'l volien treure de sobre. A causa de les entremaliadures del follet, les dones de la casa no podien dormir i les nenes tenien por: si algun vespre es deixaven els plats bruts o sense endreçar, el malaurat començava a fer molta fressa, a picar les cassoles, a desfer els llits on dormien... Com que així no podien continuar, van decidir en secret, sense que el follet pogués sentir-ho, que canviarien de casa. Quan va arribar el dia acordat, van carregar tots els estris al carro i van marxar comes ajudeu-me cap a la seva nova estància. Quan ja pensaven que s'havien pogut desempallegar del follet i s'imaginaven la cara de sorpresa que posaria quan trobés la casa buida, la mare va adonar-se que s'havien deixat l'escombra a la cuina i va decidir que l'aniria a buscar. Però quan la dona es va girar per tornar cap a la casa va observar que l'escombra venia tota sola, que anava seguint la comitiva. De sobte, va sentir una veu molt fina que li deia: -Ja la porto jo, l'escombra! Ja la porto jo, l'escombra! Era el follet que seguia tota la família cap a la nova llar. No es volia quedar sol a casa.

Nota: La població de Sant Andreu de Balcells forma part, actualment, del terme de Vilanova de Sau (Osona). El pantà de Sau i les Guillerries ocupen gran part del seu paisatge. L'església romànica de Sant Andreu celebra cada any el seu aplec, la qual en té cura la parròquia de Sant Hilari Sacalm.

EL FOLLET D'ARBÚCIES

[Versió segons Maria Masó, de Sant Hilari Sacalm]

Diu la llegenda, que fa temps, al petit poblet d'Arbúcies, hi corria un follet que semblava el pànic allà on anava. A l'hivern, s'entretenia a picar les mules i amagar el farratge dels pobres animals. També es distreia a empipar als mossos que s'ocupaven de la quadra, fent-los treballar fins a altes hores de la nit o de la matinada!

Com si no n'hi hagués prou, obria les bótes de vi més bones i amagava la roba que les pobres minyones havien rentat. Marededéu, quin desgavell!!! Explica la tradició, que totes aquestes enriolades malifetes eren observades des de l'aplec anual del pla de Mirambell, on es tremaven autèntiques maquinacions contra les mestresses que no es portaven bé i no complien amb la seva feina.

Referent clàssic: els *lares*

Com tants altres aspectes, l'àmbit fonamental on es desenvolupava la religió romana era la casa familiar, la vida quotidiana, la qual era caracteritzada per un profund sentiment religiós. Cada família disposava d'un culte propi anomenat *sacra privata*, el qual era oficiat pel *paterfamilias*. Aquest, era l'ascendent baró de major grau viu d'una família (pare, avi o besavi), de la qual n'era el cap. A més, no estava sotmès a l'autoritat de cap altre i actuava com un veritable rei d'aquest petit estat domèstic: tenia el poder absolut sobre el grup, un dret que li venia per herència a la mort del seu pare.

D'altra banda, totes les famílies d'una mateixa *gens* (col·lectiu de famílies els caps de les quals eren ascendents per línia masculina d'un avantpassat comú) compartien un culte comú entre elles, anomenat *sacra gentilicia*. Aquests cultes privats es caracteritzaven per la seva inalterabilitat amb el pas del temps, generació rere generació es mantenien intactes, en estricta observança de la tradició transmesa.

Per a cada família, el més sagrat de la casa es concentrava a la llar de foc (*focus patrius*), on es retia culte, a través de petites ofrenes contínues, als déus domèstics, que eren –sota el patronatge de Vesta, deessa de la llar– el *genius*, els *lares*, els *penates* i els *manes*.

A continuació, però, ens centrarem únicament amb els *lares*, els déus domèstics que van donar pas a la creació dels entremaliats follets.

Els *lares*, fills del déu Mercuri i de la nàide Lara, eren bons esperits, déus indeterminats protectors de la casa, que tutelaven l'habitatge familiar i vetllaven per la salut i la prosperitat dels seus habitants. El seu culte era el més sentit i el més antic de tots, i els mateixos romans situaven el seu origen en el món agrari, tal com ho demostra el fet que consideressin els lars esperits tutelars de les cruïlles i dels camins (*lares compitales*).

Els romans els representaven com a esperits vagues, indefinits, com uns joves alegres, amb signes d'abundància a les mans, i ho realitzaven mitjançant pintures a la paret, amb estàtues de dimensions reduïdes en una fornícula o amb un edicle en forma de temple petit. Aquest espai era anomenat *lararium*, i és on es retien culte especial, amb ofrenes, els dies especials del mes i els dies d'aniversari, tot i que eren també venerats cada dia en començar la jornada i al principi dels àpats.

2.3 LES DONES D'AIGUA

Explicació i característiques

Als inicis del món, sobre la faç de la Terra, no només hi havien éssers tenebrosos i diabòlics capaços de destruir la tranquil·litat de la mare Naturalesa, sinó que també existien unes criatures aquàtiques extremadament belles i enigmàtiques capaces d'encisar a qualsevol home que passés per davant seu. Les dones d'aigua, també anomenades *goges*, *encantades*, *paitides* al Montseny, *llufes* –és a dir, dones de vent, de fum– a certs llocs d'alta muntanya, genèricament *fades*... i *serenes* o

sirenes les marines, de cant encisador, són les divinitats aquàtiques de la mitologia catalana.

L'aigua, des de temps immemorials, ha esdevingut símbol de fertilitat i de vida. Aquesta preuada substància, que pot sorgir de dalt del cel o del ventre de la mare Terra, expressa la metàfora de la vida: borbolla quan neix, saltironeja, esquitxa, remoreja, s'arremolina... L'aigua és la font de la vida, és l'origen de totes les coses. Per tant, no és estrany que aquestes precioses criatures residents a l'aigua simbolitzin, entre altres coses, la fertilitat.

Conegudes bàsicament en els ambients rurals, es caracteritzen, sobretot, per la seva extremada bellesa. Solen tenir els ulls blaus o de color verd maragda, acompanyats d'unes llarguíssimes cabelleres rosses o amb tons d'aram que els poden arribar fins als peus... o a la cua de peix. Hi ha qui afirma d'haver-ne vistes d'alades, com papallones o espiadimonis. Mancades d'indumentària, solen aparèixer nues en la majoria de llegendes. Ara bé, també podien vestir teles transparents volàtils o arrapades a les belles formes del seu cos, o túniques blanques com la neu. Similars a les dones humanes, es diferencien d'aquestes per la seva perfecta conservació física amb el pas del temps; per elles la vellesa no existeix. Malgrat sembli contradictori, cal destacar que aquestes màgiques criatures no eren immortals, encara que s'estima que podien arribar a viure uns mil anys. Acostumaven a viure en zones fresques i humides, com ara estanys, torrents i saltants d'aigua, fonts boscanes, gorgues, deus d'aigua...

Es creu que un dels costums d'aquestes deïtats aquàtiques era fer la bugada de les seves suaus teles durant la nit. Explica la tradició, que qui pogués agafar una de les seves peces, sense que elles se n'adonessin, veuria acomplerts tots els seus desitjos i la felicitat l'acompanyaria durant tota la vida. Ara bé, en cas de ser descobert, el càstig podia ser molt sever: alguns podien ser convertits en pedra, d'altres encantats o, fins i tot, podien caure bojament enamorats d'una d'aquestes divinitats eternament.

Eren desconfiades, es malfiaven dels humans, i també eren extremadament geloses.

Només una única nit a l'any, la màgica nit de Sant Joan, podien ser contemplades generosament a través de l'ull humà, sense cap mena de perill d'encantament.

Llegendes relacionades

LA PUBILLA DE CAN PRAT

[Versió segons Carmen Manel, d'Arbúcies]

Fa molt i molt de temps, quan els ocells tenien dents, l'hereu de Can Prat, al terme d'Arbúcies, descansava sota l'ombra d'una alzina quan, de sobte, es despertà, atret per una dolça cançó. Va apropar-se al gorg d' on provenia la veu i, admirat, va poder observar una noia d'una bellesa increïble asseguda vora l'aigua. Encisat per la bella silueta de la jove, el noi va córrer a proposar-li matrimoni, encegat per la passió del moment. La noia, prudent, hi va accedir amb una condició: sota cap concepte li podia demanar la seva procedència ni anomenar-la dona d'aigua, perquè sinó succeiria una gran desgràcia. A canvi, ella aportaria felicitat i prosperitat al mas de la família.

La parella va viure feliç al mas durant uns anys, criant els seus dos fills i ocupant-se de les collites, les quals eren cada any més abundoses. Dissortadament, un dia, quan la parella es trobava ficada enmig d'una discussió, va succeir una cosa terrible: l'home, endut per la fúria, va deixar anar les paraules fatals:

-Maleïda dona d'aigua!!! Més m'hagués valgut no conèixer-te! - va renegar maliciosament.

La dona, ofesa, va fugir corrent en direcció al gorg Negre i va desaparèixer. A partir de llavors, el mas va anar de mal en pitjor: les collites escassejaven i la felicitat semblava haver-se esfumat. Curiosament, succeïa una cosa estranya que inquietava al marit: cada

matí la casa apareixia neta i endreçada i, els nens, vestits i pentinats. Els infants li van explicar que la mare venia cada dia abans de fer-se clar i se n'anava quan encara tothom dormia. Un matí, l'home va trobar entre els cabells de la seva filla dues perles: eren les llàgrimes de la dona d'aigua... de la seva esposa!!!

A partir d'aquell moment, dia rere dia, apareixien dues perles entre els cabells de la canalla. Gràcies a elles, la casa va aconseguir retrobar la seva riquesa, però no pas la dona d'aigua. Diu la llegenda, que a partir de llavors, l' indret on el jove va conèixer la seva esposa s'anomena "el saltant de la dona d'aigua", car hom pensa que la dona es va transformar en la cabellera del salt i que és possible veure-la certes nits!

** Existeixen altres versions que anomenen la masia Can Blanch, enlloc de Can Prat.*

LES ENCANTADES DE LA NIT DE SANT JOAN

[versió segons el llibre Llegendes del Montseny, de Martí Boada]

Prop de Viladrau, en el cantó de les aigües vessants de Sant Segimon, hi travessa una torrentera on moltes vegades hi baixen a abeurar els ramats que pasturen en aquest bell indret.

Diuen que moltes vegades, en les fredes nits d'hivern quan els cims de l'alt Montseny estan coberts de neu i les aigües del torrent són fortes i ràpides, surten dels afraus i gorgs, les encantades i ballen i canten per la superfície. Ningú les entén, barrejats llurs ecos amb els xiulets del vent i el bràmul de les famolenques feres que baixen al pla a capturar les seves preses.

Quan ve l'estiu i amb ell la nit de Sant Joan, llavors ja canvia la cosa i surten les encantades en aquesta nit, a cantar belles cançons com ningú les ha sentit mai.

Afortunat el mortal que aquell dia pot veure-les, es pot dir que ja ha fet la seva fortuna. Això va succeir a tres xicots, fills de Can Bosc l'un; de la Sala, l'altre; i de Can Gat, el tercer; tots tres del poble de Viladrau.

Plens de coratge, malgrat la por i les prediccions que els veïns i parents els hi feien per la seva temeritat, emprengueren el camí de la torrentera, era la bella nit de Sant Joan i al punt de les dotze hores i estant-se allà ben amagats, veieren sortir del fons d'una balma a les Encantades que anaven estenent roba pels marges del torrent.

Tot d'una ells sortiren i prengueren a corre cuita una peça de la roba estesa. Les Encantades al veure's descobertes desaparegueren com per art de màgia.

Era un tovalló que així que l'agafaren anà allargant-se, allargant-se sense parar. Per fi quan ja no s'estirà més, els tres nois se'l partiren i tan bon punt ho fou, va quedar cada tros convertit en peces d'or, i esdevingueren rics com ningú altre.

Però els hi entrà l'ambició, i volgueren fer-se rics; i així, decidiren cadascú per la seva banda, sense dir res als seus companys, de tornar, l'any següent, al mateix indret.

Quan fou mitja nit aparegueren les Encantades, i els tres minyons, tots d'una i sobtadament es tiraren damunt d'un tovalló de la roba que tenien aquelles estesa, al mateix temps que desaparegueren roba i Encantades.

I els tres xicots estira que estira del tovalló, aquest en lloc d'allargar-se es féu a trossos; caient d'ell, en lloc de monedes com l'any abans, moltes pedres.

Referent clàssic:

les nimfes

En la mitologia hel·lènica, les nimfes -del grec, Νύμφαι - són divinitats de la natura venerades com a genis femenins. Segons el lloc on habiten, són anomenades de diferents maneres, tot i que la seva semblança és molt marcada, sobretot, a nivell característic. Les que viuen als rius i als llacs s'anomenen nàiades, les que habiten els boscos, dríades, i les de les muntanyes, orèades. Representaven la personificació de les activitats creatives i generadores de la natura, molt sovint identificades amb l'aigua donadora de vida dels brolladors i fonts. Són benignes als humans, dels quals no en deprecien l'amor. El seu culte, com tants d'altres, es realitzava a l'aire lliure. A vegades, també podien ser celebrats en uns petits santuaris anomenats nimfeus, uns monuments dedicats a les nimfes, especialment a les nàiades. Originàriament es tractaven de brolladors situats en coves naturals, lloc on es creia que residien aquestes divinitats. Solien acompanyar a varis déus, com Apol·lo, Dionís, Hermes o Pan o deesses, com Artemisa i, sovint, eren l'objectiu de sàtirs luxuriosos. A la mitologia romana van ser identificades amb les camenes.

- Les nàiades

Les nàiades, tanmateix, són les que comparteixen un major nombre de similituds amb les dones d'aigua.

Tot i ser unes divinitats menors dins de la mitologia grecoromana, la seva importància és bastant considerable. Eren nimfes que personificaven l'aigua dels brolladors, llacs o fonts, la qual era símbol de vida i fertilitat. Dones d'una gran bellesa, solien seduir als homes sense ni tant sols adonar-se'n. Podien ser filles de Zeus, Posidó o del déu del riu que aporten les seves aigües. D'altra banda, se'ls atribuïen propietats curatives bevent o banyant-se en les seves aigües, encara que en alguns

casos el bany o el simple fet de veure-les comportava un gran perill: podies caure sota els seus malefics, entre ells la bogeria!

Tot i no ser immortals, podien arribar a viure molts anys. Una de les característiques imprescindibles de les nàiades era la seva extensió aquàtica: si la seva bassa, gorg o font s'assecava, ella moria. Se'ls atribuïa el do de la inspiració i la profecia, car bevent de les seves aigües hom augmentava les seves capacitats d'inspiració i adquiria el do de la poesia. Cal destacar que les muses de la mitologia clàssica tenen el seu origen en aquestes divinitats aquàtiques. Els seus poders curatius variaven en funció de la font que presidien. També eren venerades, juntament amb Dionís i Dèmeter, com a divinitats donadores de la vida i la fertilitat. Entre els costums de l'antiga Grècia, era tradició llençar un floc de cabells a la font local, quan s'assolia la majoria d'edat, com a ofrena a la nàiade de la polis. Originàriament, quan un rei mític fundava una ciutat justificava l'elecció de l'indret prenent com a esposa a la nàiade de la font local.

Font: <http://www.xevicat.net/fonts/docmitesclassics.php>

2.3 EL DIMONI

Explicació i característiques

Des dels temps més remots, hom ha intentat cercar un remei que curi un dels misteris més enigmàtics i incerts de la vida: la mort. La condició humana, igual que la resta d'éssers vius de la Terra, es veu sotmesa als contrastos de la natura: el fred i la calor, la bellesa i l'esfereïdor, l'amor i l'odi, el Bé i el Mal, la vida i la mort...

El més enllà, misteriós i desconegut per l'home, ha esdevingut un dels temes predilectes de la imaginació popular. La mitologia catalana, fortament influenciada per la religió cristiana, sol ubicar la Mort en dos indrets ben diferenciats: el Cel o l' Infern. Ara bé, no sempre ha estat així. Abans de la instauració religiosa del Cristianisme, el més enllà no se'l representava dividit de tal forma, sinó que era caracteritzat per l'abundant presència d'elements aquàtics. Malgrat semblí incompatible, el mineral que simbolitza la vida –l'aigua- era una de les característiques més representatives de l'altre món. En l'imaginari català, existia un indret més enllà de la mort, envoltat de misteri: el país d 'Iràs-i-no-en-Tornaràs. Aquest estava format per dos únics reialmes, el dels vius i el dels morts, separats per un riu, per una vall molt fonda, o bé per un blanc mur definitiu. Només el record dels vius podia rescatar els difunts de la fosca boira de l'oblit, que esdevindria la mort definitiva. L' acció d'encendre una llàntia o una candela, en memòria d'un familiar difunt, era tenir-lo present de forma misteriosa, car la tradició diu que la flama és l'esperit. Actualment, s'han mantingut bon nombre de rituals envers els morts, que es concentren especialment en un Dia que els és dedicat, una commemoració anyal, molt antiga. La tardor encara és, als nostres dies, l'època de l'any que s'identifica amb el culte als difunts, car la tradició assimilava la pèrdua de les fulles dels arbres i l'arribada del fred i la foscor amb la presència de les ànimes dels morts. L'Església no va aconseguir desarrelar les antigues creences animalistes, titllades de superstició, el culte a les ànimes dels morts, els presagis i l'angúnia de la seva presència torbadora. Així fou com, assumint el fons religiós pagà, va establir la festa de Tots Sants i, un segle més tard, la commemoració dels Fidels Difunts. No obstant això, la religió cristiana va anar agafant forma en moltes de les tradicionals populars, formant una mena d'amalgama entre la tradició pagana i el culte religiós. D'aquesta manera, la figura del Diable va anar agafant protagonisme en moltes de les històries populars. El repte constant entre aquest i Déu va lligar, sovint, la creença d'ambdós. Aquests simbolitzaven dos universos enfrontats, un dualisme de forces i poders que representen el Bé i el Mal, la Veritat i la Mentida, el Cel i l'

Infern, la Llum i les Tenebres, la Creació i el Caos, és a dir, l'ordre i la bellesa en tràgic contrast amb el desordre i la lletjor.

El Diable és l'esperit maligne, enganyador destructiu, una força natural personificada que desplega tot allò que és instint, irracionalitat i desig passional, el món estrany i misteriós del subconscient, que ni Déu mateix pot controlar, la perversió, els afanys innobles, els impulsos maliciosos expressats en set pecats capitals, que poden arrossegar els mortals fins al més terrible destí. Els atributs del Diable estan relacionats amb el foc infernal subterrani, el fum, la pudor de sofre, les flames i les ombres fantasmals. La foscor d'aquest regne tenebrós completa el tòpic escenari. Se'l simbolitza amb indumentària de coloracions vermelloses i negres i, fins i tot, verdoses com la pell de rèptil. A les llegendes, apareix com un monstre terrorífic, envoltat de flames i contornejat de fum negre; té els ulls vermells, ales de foc i cabellera roja, encesa, on despunta un enorme banyam. Juntament amb els corns recargolats, destaquen altres elements propis del boc, com ara les potes de cabró, la cua llarga i peluda... Altres vegades també es mostra amb urpes d'aguilot; o bé amb el cos recobert d'escates verdes; o amb ales membranoses i llefiscoses de ratapinyada, etc. El Diable, sempre rodejat de flames i traient foc pels queixals, ha heretat aspectes d'aquest esperit foguer fins a l'actualitat.

La imaginació popular ha fet derivar la lluita eterna entre àngels i dimonis en les diverses celebracions folklòriques, com ara les colles de “diables” en les cercaviles de les festes majors, amb esclat de foc i retronny de petards. A la fotografia, imatge dels Guillables, la colla de diables de Sant Hilari Sacalm.

Llegendes relacionades

LA PEDRA LLARGA

[Versió segons Montserrat Bayés, de Sant Hilari Sacalm]

Es diu que fa molt temps, al poble de Sant Hilari Sacalm, hi vivia un vellet que necessitava travessar la riera del poble. Trاسبalsat, i observant que el cabal de l'aigua augmentava cada vegada més, va decidir oferir la seva ànima al diable si aquest l'ajudava a creuar-lo. El diable, encantat, va acceptar el tracte d'aquell desnerit ancià compromentent-se a construir un pont abans de mitjanit. Afortunadament, la filla d'aquell home, assabentada del terrible pacte que havia realitzat el seu pare, va decidir impedir-ho. Els galls, normalment, solen cantar a la mitjanit, va pensar agudament, així doncs, aprofitant que a casa en tenim tres (un de blanc que canta a les deu; un altre de ros que ho fa a les onze, i un tercer, negre, que assenyala la mitjanit), podria enredar el diable fent cantar el gall negre abans de l'hora acordada!!! Entusiasmada per la seva idea, va córrer al galliner i, amb el davantal, es posà a fer vent a l'animal perquè es despertés. I que en tingué, de sort!!! El gall, endormiscat, desentonà el seu xiscle escandalós. Així fou com, les legions infernals que

transportaven les pedres per bastir la passera, deixaren estimbar l'última que duien, la qual anà a parar a l'indret on resta actualment i, enfurismats com escorpins, retornaren cap a les fosses infernals.

LA PETJADA DEL DIMONI

[Versió segons Teresa Collbatallé, de Sant Hilari Sacalm]

Fa molt i molt de temps, es creia que al cim de Sant Miquel de les Formigues –situat a no gaire distància del poble de Sant Hilari- hi convivia un diable i Sant Antoni Abat. Diu la llegenda que, de tant en tant, s'engrescaven a jugar a cartes damunt d'una de les pedres de la muntanya. El Sant, a cada jugada, mostrava la seva destresa pel que fa al joc, mentre que el diable, avorrit a causa de la monotonia constant de l'activitat, no feia més que mosquejar-se. Cansat de perdre, va llençar una carta amb fúria, la qual quedà clavada a la pedra. Ho va fer amb tanta força que esquerdà la roca, al mateix temps que saltà i marcà la seva petja al mineral, avui coneguda com “la petjada del dimoni”.

Referents clàssics:

el déu Pan i l' Hades

- PAN

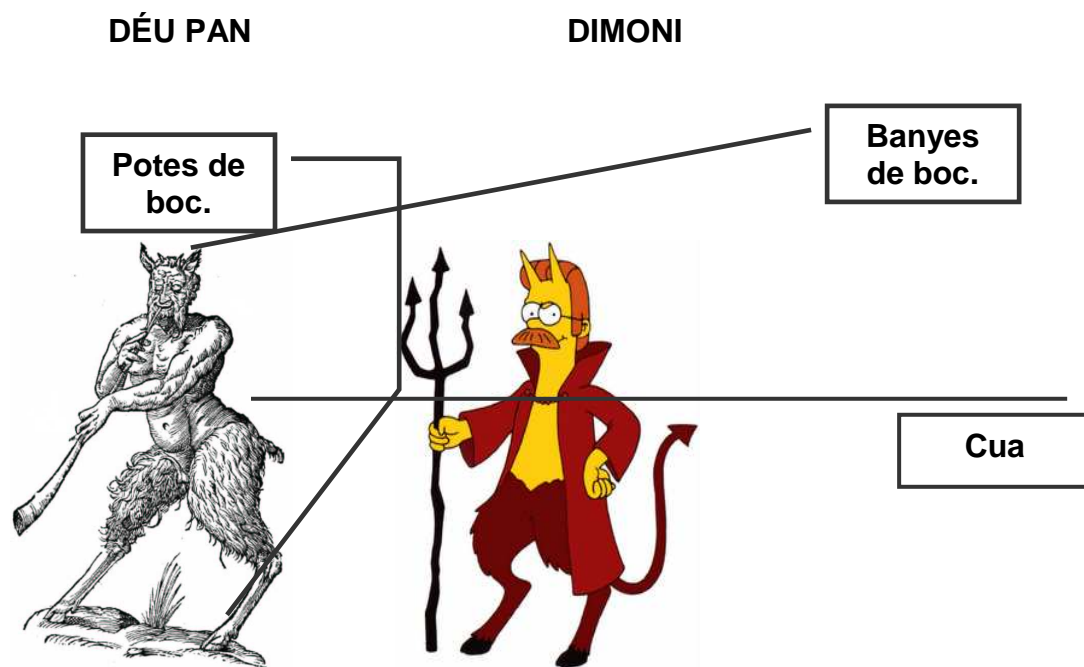
La figura de la temible divinitat dels inferns apareix a les nostres ments amb tonalitats fosques i vermelloses, símbols diabòlics i atributs relacionats amb el Mal. El Diable és considerat la reencarnació dels sentiments passionals de la condició humana, allò que, segons la fe cristiana, és anomenat pecat. És evident, doncs, que la divinitat del Mal no pugui ser relacionada amb cap altre element que no sigui infernal. Ara bé, si retrocedim uns quants segles fins arribar a l'època hel·lènica, veure que això no hauria de així...

Pan, déu selvàtic, és considerat, en certa manera, l'antecessor del Diable. Com ja hem esmentat anteriorment, la persecució de les tradicions paganes per part de l'Església, transformà les divinitats clàssiques en monstres i éssers diabòlics amb l'objectiu de desacreditar la seva autoritat. Així doncs, no és tan difícil d'imaginar com, una divinitat bondadosa i protectora dels boscos, es convertí en un ésser infernal.

Pan fou, juntament amb Dionís, un dels déus selvàtics de la cultura clàssica. De pare desconegut, podria ser que aquesta divinitat fos menyspreada pel seu progenitor a causa del seu peculiar aspecte: grosser i pelut, tenia les banyes, la barba, la cua i les potes d'un boc. Humiliat pel altres déus pel seu aspecte físic, fou exclòs de la comunitat divina tot i que, per naixement, probablement ho era i, pel que alguns opinaven, es tractava d'un déu més antic que els mateixos Titans.

A Pan això no semblava importar-li gaire, car era un ésser totalment senzill i gens ambiciós. No aspirava a les elevades altures de l' Olimp, sinó que s'acontentava de viure amb els mortals a l'Arcàdia, al centre de la Grècia meridional. Allà, vivia com a pastor o ramader, pasturant les seves ovelles i cabres i curant de les arnes. A la nit, prenia part volenterós

en les festes de nimfes dels boscos i muntanyes. En aquestes ocasions, però, el prenia una certa salvatgia. Res no li agradava tant com amagar-se entre els arbres quan un foraster passava, i terroritzar-lo amb un sobtat crit inhumà.

Pan pretenia moltes de les nimfes, entre elles Sirinx, la qual, horroritzada, fugí a les ribes del riu Ladon i es convertí en una canya per escapar d'ell. Incapaç d'endevinar qui era entre tantes que n'hi havia, Pan tallà un grapat de canyes i se'n féu les flutes per les quals és conegut fins avui. Només fou quan la seva habilitat com a flautista fou divulgada que els déus portaren Pan a l'Olimp perquè els ensenyés la seva art. Però aviat s'adonà per les mirades mofetes que no el volien per ell mateix, i se'n tornà a l'Arcàdia.

- L' HADES

El nom d'Hades pot induir a confusió, car era emprat pels antics grecs tant per al déu que regnava al món subterrani com per al regne mateix. Tot i que era el món dels morts, l' Hades grec no correspon a la idea posterior de l' infern, lloc on els condemnats sofreixen turment etern. Era un indret on tots els morts –

bons o dolents- viatjaven, guiats pel déu missatger Hermes. Només arribar, el seu destí ja estava decidit: alguns, particularment els qui havien ofès els déus, eren condemnats al turment etern, però els qui havien estat bons, prudents i amables, i els qui havien assolit coratjoses gestes, podien menar una altra vida de gran felicitat. Sobre tots aquests afers regnava el déu Hades, caracteritzat per la seva severitat i, alhora, justícia.

El reialme d' Hades té un paper altament important en les llegendes clàssiques. Molts herois grecs, juntament amb altres déus, el visitaven per una o altra raó mentre vivien.

En els temps més primitius, hom creia que l' Hades se situava a l'oest, més enllà de l'horitzó on el riu Oceà, que rodejava la Terra, començava. Més endavant, algunes històries contenien descripcions que situaven el lloc d'accés al món subterrani a districtes de Grècia continental. Malgrat això, els antics no van tenir mai una idea fixa d' on s'ubicava l'entrada al més enllà.

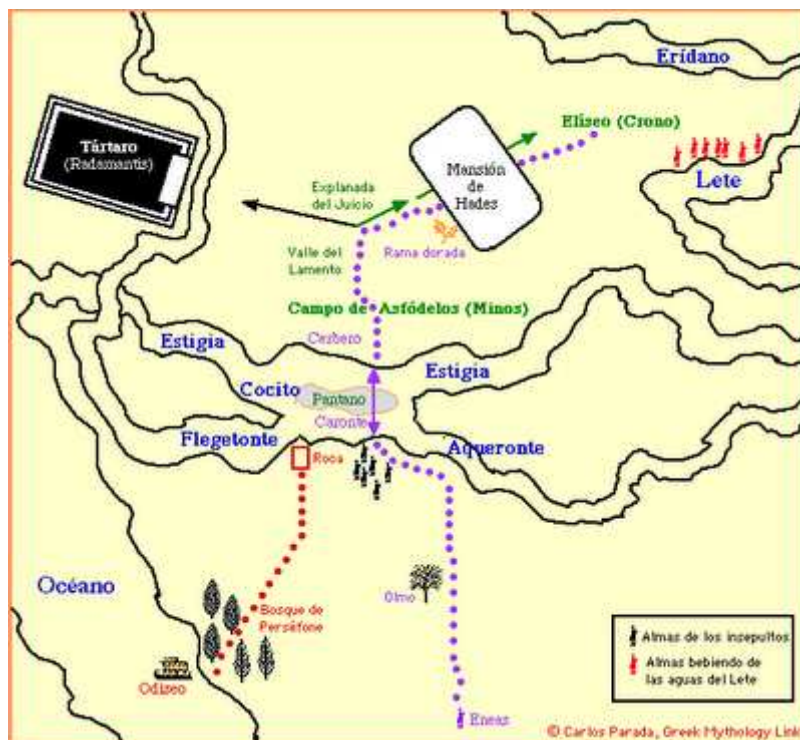
En el món antic, quan una persona era enterrada, era costum col·locar una petita moneda anomenada *òbol* entre els llavis del difunt. Desgranant paraules de consol –si creia que el mort n'era mereixedor- Hermes conduïa l'ombra del mort a les immensitats subterrànies. Allí era convenient aturar-se, car els inferns estaven rodejats de rius per totes bandes. Eren corrents lents, calmosos, que passaven per ombrívols túnels que, de tant en tant, s'obrien a cavernes. L'Estígia era el riu que rodejava la part de l' Hades anomenada Tàrtar pel cantó oest, i els seus afluents – l' Aqueront i quatre més- encerclaven la resta. Per arribar a l' Hades era imprescindible travessar l' Estígia.

Un barquer, anomenat Caront, s'encarregava de conduir els difunts a l'altra banda del riu. Caracteritzat per la seva aspror i tossuderia, només ofería el seu servei a aquells qui li podien pagar, fent cas omís de les desgraciades ànimes que no podien reemborsar-lo. Quan l'òbol havia estat pagat, sense deixar de remugar, passava l'ombra a l'altra riba.

Allà, hi havia el monstruós gos de tres caps Cèrber, el qual, malgrat la seva terrorífica aparença, era inofensiu pels morts que baixaven de la barca de Caront. La seva tasca era barrar el pas als qui, més tard, provaven de tornar a creuar l'Estígia per escapar del món subterrani.

El més enllà dels antics era dividit per tres zones ben diferenciades. En primer lloc, se situava l'Asfòdel, un indret gris i boirós on, aquells que no tenien res especial per al·legar a l'hora de ser jutjats, passaven l'eternitat vagant deseparats. Més enllà, s'ubicaven els verds parts d' Erebus i la llacuna de Leteu, la qual proporcionava una aigua que feia oblidar els morts de la seva vida anterior. Darrere es dreçaven les torres de l'esplèndid palau d' Hades, però cap dels difunts tenia el privilegi de traspasar les amples portes clavetejades de metall. Només els déus de l'Olimp, en cas de visita, i els déus menors dels inferns, podien accedir-hi. Abans que arribessin a la frontera dels terrenys del palau, les ombres s'aturaven per esperar el judici sobre llur vida passada. Una vegada jutjades, emprerien un de tres camins. El primer menava a la plana d'Asfòdel, el qual era molt sol·licitat perquè pocs podien convèncer els jutges a través de les seves proeses personals. Al capdavant del segon terminal els esperaven els Camps Elisis, on hi lluïa el sol eternament. Els ocells cantaven entre les branques dels arbres, les clarianes estaven sempre plenes del so de la música feliç que tocaven les flautes i lires, i les danses no s'hi acabaven. La nit no existia, car les ombres no necessitaven

descansar. A més, els afortunats que gaudien de l'eterna vida als Camps Elisis tenien un privilegi molt valuós: si volien, podien retornar a la Terra. Tanmateix, com que la seva nova vida era immillorable, eren molt pocs els que s'aventuraven a tornar-hi, ni tan sols per un curt període de temps. El prudent Radamant governava els Camps Elisis, o l' Elisi, com de vegades era anomenat.

El tercer camí on els jutges podien enviar les ombres menava al Tàrtar, el qual, en algunes ocasions, és emprat pel conjunt de l' Hades. La seva entrada era una gran porta de bronze, sempre tancada per la part de dins, que només s'obria per admetre nous morts. El Tàrtar era similar a l' infern dels cristians, lloc de càstig etern i condemnaió, reservat per als malvats i per als qui havien desafiat o enutjat els déus.

Aquests, doncs, eren els tres camins que l'ombra podia seguir. Hades mateix no intervenia en les decisions dels jutges si no era que sorgís una disputa seriosa. En aquest cas, ell deia l'última paraula.

Només ocasionalment Persèfone -la seva muller- hi intervenia , normalment quan les al·legacions d'ambdues parts eren equilibrades i es feia difícil triar-ne una. Aquesta generalment suplicava el judici més clement i, a vegades, Hades se'n persuadia (però ningú més no podia influir-lo).

2.4 LES BRUIXES

Explicació i característiques

En la mitologia catalana, les bruixes han anat adquirint un paper molt representatiu en moltes de les històries populars. Caracteritzades per la seva lletjor i vellesa, sovint es presenten escabellades i vestides de negre. A través dels beuratges i pocions que elles mateixes elaboren, es converteixen en corbs, ratpenats o gats negres. Se'ls atribueix la malèvola capacitat de conjurar tempestats i pedregades, d'escampar plagues damunt les collites i malures al bestiar, de malmirar i portar malastrugança a les persones...

La bruixeria va quallar a l' Edat Mitjana, resultat de la persecució que l' Església va desencadenar contra els cultes druídics de tradició cèltica, i alhora de condemnar les devocions rurals envers les deïtats de la natura. Empeses a les tenebres i al pecat, excloses de la salvació, se'ls van començar a enterbolir les consciències i van tendir a recloure's en el secret culpable, en la clandestinitat.

Les fetilleres es reunien entre elles en nits de lluna plena per celebrar els seus sàbats, litúrgies titllades de demoníques, de misses negres i d'orgies satàniques. Solien habitar indrets on hi haguessin dòlmens o menhirs, o bé rondaven les ruïnes dels castells. També podien residir en els cims més alts, als llocs on la terra gairebé toca al cel. Espiar-les no era cosa fàcil, car l'insensat que gosés fer-ho podria ser víctima de terribles malefícis.

De totes les nits de bruixes, n'hi ha d'assenyalades: la de Tots Sants, la de Divendres Sant o la del Dia Maig... Però n'hi ha dues per damunt de qualsevol altra: la nit de Sant Joan, de fogueres fantàstiques i embruixaments d'amor, i la de Sant Silvestre, l'últim dia de l'any. Actualment, encara resta confús si Silvestre és el sant protector contra la

bruixeria o si, ben al contrari, és el patró de les fetilleres, que presideix els seus sàbats solemnes.

La Inquisició es va aferrissar contra la bruixeria, perseguint impecablement tot allò relacionat amb la màgia negra. Va castigar les suposades bruixes amb afrosos turments i condemnant-les a cremar a la foguera.

A Catalunya hi ha una colla de poblacions amb forta tradició de bruixes, com ara Llers, a l'Empordà, d' on es diu que totes les dones, per naixença, ja en són, i Vallgorguina, on es conserva la tradició de celebrar aplecs de bruixes i bruixots, entre molts altres pobles.

Legendes relacionades

“ de Sant Hilari a Arbúcies, dotze cases, tretze bruixes”

(refrany popular català)

LA ROCA DE' N PLA

[Versió segons Ramon Tornés, de Sant Hilari Sacalm]

Explica la llegenda que en aquell temps, a la Roca d'en Pla, situada a pocs metres de l'ermita del Nen Jesús de Praga, a mitja horeta del poble de Sant Hilari Sacalm, hi vivien unes bruixes. Una vegada a l'any, durant la màgica nit de Sant Joan, les bruixes de tota la comarca es reunien en aquell indret per fer maldats i malifetes, donant una volta fins al Matagalls. Aquestes, per tal de celebrar el banquet anual, col·locaren unes grans tovalles sobre de la Roca. En aquell precís moment, passà l'hereu de Can Rovira, i les bruixes, espantades, varen amagar-se a l'escltxa del mineral. Aquest, traient profit de la situació, va endur-se-les a casa seva. Les tovalles, a causa dels sortilegis de les fetilleres, tenien la virtut de conjurar i fer desaparèixer les tempestes, a més de garantir la prosperitat aquell qui la posseïa.

Així va ser com Can Rovira va esdevenir la casa pairal més important del poble.

** Existeix una altra versió que substitueix les bruixes per uns éssers anomenats Encantats, els quals vivien en un palau subterrani situat a la Roca de' n Pla.*

EN “VATUA XUDES”

[Versió segons Maria Roure, de Sant Hilari Sacalm]

Fa temps, a la masia de “Can Formiga”, situada a la vora de l'ermita del Pedró, hi vivia un homenet molt ofenós, orellut, de cabells negres i amb la pell morena (molta gent també l'anomenava “el moro” perquè hom diu que s'hi assemblava) que era bruixot. Tothom el coneixia pel seu bon parlar, mai deia renecs, només de tant en tant deixava anar un “vatua xudes!”* , el qual el batejà i el popularitzà a les zones properes a allà on vivia. La gent que hi havia tractat, explica que a casa seva hi tenia centenars de llibres de màgia negra escrits en una llengua molt estranya (suposadament en llatí), els quals utilitzava per a fer mal als veïns i

terroritzar-los amb tota mena d'aparicions nocturnes. Explica la llegenda, que un cavall negre voltava sense descans per la zona que envolta l'ermita de la Mare de Déu del Pedró, el qual galopava i cridava com una fera salvatge totes les nits de l'any. La gent de la zona, creu que era obra d'en "vatua Xudes", el qual tenia per costum espantar i atemorir a tothom qui el coneixia, car unes de les característiques personals que més bé el definien era el seu mal geni.

* "vatua Xudes" és una deformació fònica de "vatua Judes".

"EN GRANJA"

[Versió segons Nati Garriga, de Sant Hilari Sacalm]

No fa gaires anys, poc després de la guerra, a la casa de Juanhuix, situada a la falda de Sant Miquel de les Formigues, hi vivia, juntament amb la seva dona, "en Granja", un bruixot molt *malfregat* que només pensava en fer mal. Quan en Franco va guanyar la guerra, els nacionals els van fer fora de casa seva i el van desterrar de la zona. Ell prou que els respongué amb malícia:

- Vosaltres em fareu fora d'aquí, però a partir d'ara les pedregades us perseguiran, no en collireu pas, de vianda! Ja me'n cuidaré, ja!

Així va ser com, a partir de llavors, no es va poder collir cap més verdura d'aquella horta, car les pedregades descarregaven tota la seva ira, mes rere mes, sobre la desafortunada masia. Aviat quedà abandonada i ningú més s'hi atreví a entrar-hi.

“EN GRANJA” I ELS VEDELLS

[Versió segons Josep Crosas, de Sant Hilari Sacalm]

Durant la postguerra, quan nosaltres vivíem al Crous, vora l'ermita de Santa Margarida de Vallors, un dia trobarem pel camí, morrut com sempre, “en Granja” que feia rodells en una castanyeda que hi havia a prop de la carretera. Quan vam passar just per davant seu, s'aixecà i acaricià una de les bèsties que estiraven el carro. Quina una n'hagué fet, sense nosaltres saber-ho! A partir de llavors, l'animal no tornà a ser mai més el mateix. Orinava constantment sang i, amb cosa d'un mes, quedà totalment sec, talment com un pal d'escombra. A més, mai poguérem aparellar-lo.

A mi sempre m'havia fet mala espina, aquell home. Tenia una mirada que no inspirava confiança, més aviat feia por acostar-s'hi massa. Molt sovint, quan encara vivia a Juanhuix, sortia a l'hort i començava a moure el *volant** en direcció cap al cel fent tota mena de gestos. Llavors, si s'acostava algun temporal, aquest s'allunyava d'aquella zona!!! Era talment com si tallés les *bromes** del cel amb l'eina!

Quan es va morir, el vedell tornà a ser el mateix d'abans. Tan de bo no haguéssim passat mai per aquell camí!!!

* *volant* = falç

* *bromes* = núvols que assenyalen tempesta

LA “VELLA XUCLANA”

[Versió segons Angelina Prat, de Sant Hilari Sacalm]

Fa uns cinquanta anys, o potser més, a la casa de Can Xuclà, situada a Joanet, hi vivia una dona carregada de males idees i només amb ganes de fer mal, la qual tothom sabia que era bruixa. Va haver-hi una temporada, quan ja era massa vella per fer mal lluny de casa seva, que va dedicar-se a fer *emparanys** al jovent del poble. Quan sabia que s'acostava alguna festa important a Sant Hilari, o simplement els diumenges per anar al ball, ja es preparava per escampar tota la seva malícia cap als joves que ens preparàvem per marxar una estona al poble del cantó. Dolenta com era, no ho volia pas que sortíssim a passejar amb altres nois i noies que no fossin de Joanet!!! Explica la llegenda, que escampava sortilegis que provocaven mal de panxa i marejos als qui voltaven a hores que no tocaven.

* *emparanys*= malifetes, dolenteries

* El nom de “vella Xuclana “ prové del fet que residís a Can Xuclà (Joanet).

EN CLOPÉS

[Versió segons Alfons Vernedas, de Sant Hilari Sacalm]

No fa gaire temps, no més enllà de la guerra, vivia a Sant Hilari un home molt estrany que practicava bruixeria. Tothom el coneixia amb el nom de “Clopés”, segurament perquè residia o havia residit a la masia pairal que duu aquest nom. D'acord amb la gent gran que m'han explicat aquestes històries, aquells qui pactaven amb el Diable tenien l'obligació de fer un mal diferent cada dia. Molt sovint, normalment quan ja eren grans i no sabien a on més fer-ne, havien de fer-lo a casa seva.

Expliquen les males llengües que, un dia que en Clopés era al seu llit i es va veure obligat a complir amb el deure que havia fet amb Satanàs, trencà, des de la seva habitació (que era a la planta superior de la casa), tots els plats, gots, safates i gerros que hi havia a la cuina!

A tall d'anècdota: explica la gent gran que tenia dotze fills, els quals no se sap com podia alimentar-los. Molta gent especula que demanà al Diable que l'ajudés a criar nous adeptes i que per això tingué tanta canalla.

LA VELLA DE SANT HILARI*

[Versió segons Mercè Pagès Masó, de Sant Hilari Sacalm]

Deu fer uns quaranta anys, quan el meu fill encara era molt petit, que vaig haver de menester la *curandera* del poble, la qual tothom deia que era bruixa. El meu fill, que havia d'anar a estudi, no podia fer res amb les mans perquè les tenia carregades de berrugues, així que vaig decidir anar-li a fer una visita. Quan vaig entrar a casa seva, la qual era molt fosca, li vaig explicar què passava i ella em va respondre que li digués el nom del meu fill:

- Josep -li vaig respondre jo.

- Josep!!! – pronuncià cuidadosament la fetillera, acompanyant les seves paraules amb tota mena de gestos.

No el tocà, ni tampoc em receptà cap mena d'ungüent, però al cap de tres dies les berrugues havien desaparegut.

Un altre mètode casolà per curar berrugues que utilitzava la bruixa de Sant Hilari era molt practicat per la població, el qual consistia a agafar tants fils de botifarra com berrugues tenies i fer-ne un nus a cadascun d'ells. Llavors, s'havien de llençar a un lloc on hi hagués aigua (per exemple un lavabo) i a mesura que els fils s'anaven desintegrant les berrugues anaven desapareixent.

** El nom real de la dona resta perdut en la ment d'aquells qui un dia van poder-hi parlar. Ningú m'ha sabut, o volgut, dir com es deia.*

Nota: *La majoria de les històries sobre bruixeria de Sant Hilari Sacalm, tal com hem pogut observar, corresponen a la figura del bruixot, no pas de la bruixa.*

La població adulta hilarienca, ja sigui per por o per manca de memòria, no m'ha pogut proporcionar cap mena de nom sobre les fetilleres hilarienques

Referent clàssic:

les magues

L'origen de les bruixes catalanes, igual que la resta de la península, manté, encara ara, una certa foscor i incertesa. Hi ha qui diu que procedeixen de les nimfes -dotades d'una gran capacitat de bellesa i seducció- i que, arran de la persecució catòlica, es transformaren en éssers bruts i repugnants. Però el que és cert, malgrat que no apareguin amb molta freqüència als relats mitològics, que la figura de la fetillera ja existia a l'època clàssica. L'aspecte de les magues clàssiques no té res a veure amb les bruixes actuals. Dotades d'una gran bellesa i sensualitat, les magues clàssiques es caracteritzaven per la capacitat de conjurar sortilegis diabòlics relacionats amb l'ambició personal, car únicament obraven per allò que només els interessava a elles.

Les magues més representatives de la cultura clàssica són Circe i Hècate, entre altres.

Representació gràfica de la maga Circe.

ENTREVISTA A...

MERCÈ PAGÈS MASÓ,

una dona que utilitzà els poders d'una fetillera per curar el seu fill.

La Mercè, de 88 anys, és una dona que pràcticament ha passat tota la seva vida a Sant Hilari Sacalm. No és cap aficionada a la lectura i les històries populars mai no l'han entusiasmat. Tot i així, conegué en persona una de les fetilleres més representatives de Sant Hilari Sacalm, car utilitzava els seus poders per a fer el bé, cosa poc usual, segons la tradició local, en aquella època.

ENTREVISTA:

Hola Mercè!

- Ha viscut sempre a Sant Hilari?

Gairebé podria dir que sí. Jo vaig néixer a Joanet, a la casa que s'anomena "les Planes", però no vaig trigar gaire a formar part de la població hilarienca. A Joanet no hi havia gaire res a fer...

- Coneix alguna història de les Guilleries relacionada amb la bruixeria?

Sí, conec una història que va passar realment, no és pas cap llegenda, t'ho puc assegurar... jo ho vaig viure en primera persona...

- Recorda el nom de la fetillera?

No, no el recordo gaire bé. Potser es deia Maria, però no t'ho puc jurar, no el tinc en ment... El que et puc assegurar és que era d'aquí. Va néixer a Osor, però aviat va venir a viure a Sant Hilari perquè hi tenia família.

- Quin és el motiu que la va empènyer a fer ús dels seus poders?

El meu fill petit. Quan devia tenir uns deu o onze anys, a l'època d'estudi, tenia les mans carregades de berrugues. Era horrorós, i no hi havia manera de fer-les marxar. Així que vaig decidir anar-la a visitar. Em preguntà com es deia la criatura i no necessità res més... amb cosa de pocs dies les berrugues ja havien desaparegut. Era molt bona dona...

- I no li receptà cap mena d'angüent per fer desaparèixer les berrugues?

No, cap. Curà les berrugues del meu fill per mitjà d'oracions.

- Quin aspecte tenia?

Era velleta, devia tenir uns cinquanta anys, i vestia teles fosques, gens alegres. Això sí, era molt agradable i bondadosa.

- Com era casa seva?

Fosca i petita... vivia al carrer de l'hospital. Al menjador hi havia llibres, però no pas molts. No recordo que hi hagués res d'estrany en aquella casa, potser, però no ho recordo massa bé, un pèl massa d'espelmes.

Moltes gràcies per contestar les preguntes, Mercè!

3. IMPRESSIONS DESPRÉS DE PARLAR AMB LA GENT GRAN

Per elaborar aquest treball he hagut de centrar el meu focus d'investigació a l'entrevista oral. Això m'ha permès, després de parlar amb tots els testimonis i analitzar profundament la situació actual, extreure una idea comuna que predomina entre el pensament de la població adulta: la cultura popular s'està perdent.

D'altra banda, crec que és molt interessant analitzar breument algunes de les respostes més utilitzades pels entrevistats quan els hi he preguntat perquè creuen que es perd la cultura popular. Vegem-ne alguns exemples:

- “El jovent ja no es creu aquestes històries”.

Antigament era l'Església qui controlava l'educació i la moral de la població. No és estrany, doncs, que saber llegir fos privilegi d'uns pocs.

Dissortadament, la pagesia i les classes baixes de la població eren totalment analfabetes. Es creien tot allò que els deien, sense rèpliques, car el raonament era inexistent. “Els tenien llibres. Nosaltres, no”, expliquen molts dels entrevistats. El cas emblemàtic d'aquesta situació és la bruixeria. L'Església, quan observava quelcom anormal en la conducta d'una persona, utilitzava el seu poder per aniquilar tots aquells que interferien en el seu camí a través de raonaments sense fonament.

Actualment, pràcticament tota la població està alfabetitzada, la qual cosa allunya a la població jova de creure en aquestes supersticions o, en el pitjor dels casos, de deixar-se enganyar d'una forma tan descarada.

- “No hi ha temps per aquestes coses”.

El ritme actual de la societat contemporània, afirmen els entrevistats, no permet al jovent de gaudir de la seva cultura ni d'escoltar a la gent gran.

- “La gent de fora fa que es perdin els costums de la terra”.

La gent gran no veu amb bons ulls el fenomen migratori produït arreu de Catalunya durant els últims anys, sobretot, a Sant Hilari Sacalm. La gran part dels entrevistats acusen a la immigració com a causant dels problemes de la comunitat, en aquest cas, els culturals. Creuen que la globalització no portarà res de bo, simplement contribuirà a minvar la tradició local.

Malgrat la percepció d'aquest grup poblacional, se sap del cert que la població immigrant no és la culpable de la pèrdua de molts dels costums de la nostra cultura popular. El fenomen migratori ha contribuït a ampliar les perspectives en el camp de la literatura, car ha permès contrastar creacions de diverses cultures d'arreu del món.

- **“Els temps han canviat”.**

La societat actual ha canviat a marxes forçades durant els últims cent anys. Així, els costums entre una generació i una altra són totalment diferents.

De la mateixa manera, el respecte envers la població adulta, segons la majoria d'ancians, ha desaparegut pràcticament. El jovent ja no mostra, ni per respecte, cap mena d'interès per la vida dels seus avantpassats. L'actitud apàtica i despreocupada de la majoria dels joves, afavoreix la pèrdua de les tradicions populars.

Les impressions que m'han causat les paraules dels ancians i ancianes del poble han anat molt més enllà del que jo mateixa esperava. *A priori*, estava completament convençuda que la pèrdua dels contes i llegendes de les Guïlleries amoïnava a aquells que les havien escoltat o viscut en primera persona. Ara bé, després d'entrevistar una part de la població adulta hilariencia, he comprovat que això no es ben bé així. És cert que la gent gran prefereix la cultura tradicional i els costums convencionals de la nostra societat, però en canvi prefereix no parlar d'aquestes històries, s'estima més que es perdin. A primera vista pot semblar, fins i tot, sobtant i contradictori, però a mesura que he anat tractant amb aquest sector de la població, m'he adonat que la por i els tabús que l'Església va escampar durant l'època de la seva hegemonia moral, van marcar profundament molts dels aspectes de les seves vides.

Encara que la ment de la majoria dels components de la societat contemporània no pugui qualificar aquestes històries com a terrorífiques, sinó més aviat de còmiques, no significa que en un moment i en un context determinat, no ho fossin. Si deixem de banda tots els coneixements actuals i ens situem en una societat totalment agrària sotmesa a les ordres eclesiàstiques, és normal que ens amoïnéssim si ens expliquessin aquesta mena d'històries tenyides de maldat, esperits i dimonis.

4. CONCLUSIONS

L'objectiu d'aquest treball era, des del punt inicial de la seva elaboració, descobrir si encara existia algun tipus de relació, per mínima que fos, entre la tradició local i la cultura grecoromana. Així doncs, en vistes dels coneixements que he anat adquirint a mesura que es desenvolupava el contingut del projecte, crec que l'objectiu del meu treball de recerca s'ha assolit correctament.

Després d'elaborar el meu treball, m'he adonat que la cultura popular de les Guillerries ha mantingut alguns éssers fantàstics de la mitologia grecoromana, tot i que, en la majoria dels casos, s'han transformat per adquirir un rostre bastant diferent. Els éssers fantàstics analitzats en aquest projecte conserven característiques heretades directament del món grecoromà, en major o en menor proporció, mentre que n'hi d'altres que es diferencien notablement de la constant clàssica, tot i que l'essència mitològica perdura. El cas del follets és el més rellevant i el més difícil, possiblement, de relacionar amb algun personatge o divinitat de la civilització antiga, car es diferencien totalment del seu referent clàssic: els *lares*. Les divinitats del culte domèstic romà, protectores de la llar i dels seus habitants, es transformaren en els entremaliats follets, éssers de la llar que, en la majoria de les situacions, provocaven desastres i destrosses dins l'àmbit domèstic (plats trencats, bèsties esquilades a ple hivern, etc.). Així doncs, podríem dir, d'entre els éssers estudiats en aquest treball, que els follets són els més significatius pel que fa la seva transformació, car amb la persecució eclesiàstica dels cultes pagans, invertiren les seves característiques. Pel que fa les dones d'aigua, podem establir una relació molt estreta amb el seu referent clàssic. Les nàiades, divinitats aquàtiques de la mitologia hel·lènica, conserven pràcticament els mateixos trets amb la creació posterior de la dona d'aigua: una gran capacitat de seducció, poders curatius i d'inspiració que ocultaven entre

les aigües de les seves fonts, gorgues o rius, extremadament belles, etc. El cas de les dones d'aigua és el paradigma que il·lustra la presència encara existent de la mitologia grecoromana a la mitologia local. D'altra banda, la figura del dimoni és una de les més curioses pel que fa a la seva transformació a nivell literari. D'aparença maliciosa i tenebrosa, darrere seu amaga una de les divinitats clàssiques més humils. El déu Pan, la divinitat selvàtica que fou rebutjada a formar part de l'Olimp, es transformà en la terrible figura dels inferns. Tot i que *a priori* no es pugui establir una relació directa entre ambdós éssers, si parem atenció en l'anatomia de tots dos personatges, podem observar el tímid rostre del déu selvàtic a la silueta infernal: les potes, la cua i les banyes de boc conserven, modestament, la figura de Pan a la mitologia local. D'altra banda, els inferns han canviat considerablement. A la cultura clàssica l'Hades era un indret on hi anava tothom i allà, en funció de les teves accions, eres destinat a un lloc o un altre. La mitologia local, fortament influenciada per la religió cristiana, estableix una diferenciació entre el Bé i el Mal: el Cel i l'Infern. A diferència dels inferns clàssics, on l'aigua n'era un element predominant, l'Infern cristià es caracteritza per la flama i la maldat, un món tenyit de vermell i negre on hom pateix els càstigs més esgarrifosos. El cas de la bruixeria, tant masculina com femenina, és un dels apartats més extensos a nivell material. La figura de la fetillera i del bruixot tingueren un paper molt important en la mitologia local, car influenciaren notablement les generacions anteriors. El seu referent clàssic, les magues, conserva alguns dels trets característics del seu ésser a la mitologia de les Guillerries, però cal dir que també n'ha perdut molts. Els rostres bells i sensuals de les magues clàssiques es transformaren en rostres vells, arrugats i escabellats, sense cap mena d'atractiu. Els seus poders màgics, malgrat tot, persisteixen igual que a la mitologia grecoromana, els quals són utilitzats, en la majoria de casos, per satisfer l'ambició personal i realitzar encanteris diabòlics o entremaliats.

5. VALORACIÓ PERSONAL

El resultat de la meva recerca de caire literari a nivell local ha esdevingut una experiència que m'ha enriquit a nivell personal. A mesura que anava ampliant les meves perspectives sobre el costumari de les Guilleries, m'he adonat que he après molt més del que jo mateixa esperava. Podria dir, en certa manera, que anava descobrint el meu treball a mesura que avançava la meva investigació, la qual no puc dir que hagi estat un tasca fàcil. L'obstacle principal que ha acompanyat la recerca literària, ha sigut, principalment, la poca disposició de la gent gran per col·laborar. He hagut de combinar les meves entrevistes amb la discreció i la paciència que aquest sector exigeix, car la majoria de la població adulta hilarienca recela de les seves pròpies paraules, tem dels judicis socials si se sap que m'ha explicat certes històries. En conseqüència, podria dir que el meu treball es caracteritza, encara que de forma implícita, per l'anonimat de molts testimonis. Tanmateix, per incrementar la versemblança i disminuir els malentesos contextuals, he acompanyat la meva tasca de recerca amb entrevistes que m'han semblat interessants i que ajuden, d'una forma més amena, a la comprensió del contingut principal d'algun apartat concret.

Finalment, i en breus paraules, puc concloure, després d'investigar la cultura del meu poble i de les rodalies, que la influència clàssica, malgrat pugui semblar inversemblant, continua present, i no pas de forma anecdòtica, en els contes, mites i llegendes que persisteixen vius entre els densos boscos i contrades de les Guilleries.

En alguna ocasió, durant el transcurs d'algunes de les meves entrevistes, quan he observat que la disposició del receptor era l'encertada, m'he atrevit a investigar, encara que a tall d'anècdota, quin és el coneixement que té la població adulta hilarienca sobre la cultura clàssica. Com ja m'esperava, la seva percepció envers al món grecoromà és inexistent, insignificant, segons la seves explicacions, en les seves biografies.

Personalment, he preferit no insistir en aquest tema, car la incomoditat predomina constantment en les paraules dels ancians i ancianes entrevistats. Tot i així, encara que sigui una reflexió a nivell personal, m'ha encuriós aquesta desconexió després d'elaborar el meu treball. Com he pogut comprovar, la cultura clàssica ha influenciat considerablement, encara que negativament a causa de les persecucions dels cultes pagans per part de l'Església, les generacions anteriors de Sant Hilari Sacalm i rodalies. Així doncs, sent-ne conscients o no, tots portem, en certa manera, una part de Grècia al nostre cor.

Finalment, malgrat la citació anterior, agraeixo de tot cor la col·laboració de tots els ancians i ancianes del poble i de les rodalies que s'han disposat a ajudar-me quan els hi he demanat. Sense ells, l'elaboració d'aquest treball no hagués estat possible. Agraeixo, sobretot, la col·laboració dels meus avis a l'hora de guiar-me a trobar les persones adequades que m'expliquessin les llegendes que jo cercava, a més de la meva tutora, la Dolors, que m'ha guiat i ajudat constantment sempre que l'he necessitat.

6. BIBLIOGRAFIA

SOLER I AMIGÓ, JOAN. *Mitologia catalana*. Sabadell: Editorial Barcanova. Tercera edició, febrer del 2009.

GIBSON, MICHAEL. Traductor: VALLVERDÚ, JOSEP. *Mitologia grega*. Déus, homes i monstres. Barcelona: Editorial Barcanova. Primera edició, 1984.

IRIARTE, MIQUEL. *Llatí de 1r de batxillerat*. Barcelona, Editorial Teide SA. Primera edició, 2004

BOADA, MARTÍ. *Llegendes del Montseny*. Figueres: editor Carles Vallès. Primera edició, abril de 1992.

RODRÍGUEZ ADRADOS, JESÚS V. *Dioses y héroes: mitos clásicos*. Barcelona: Salvat editores, S.A. Edició del març del 1985.

MARTÍ ORRIOLS, X. ; BUENO MATOS, J.M. *Història de la filosofia*. Barcelona: Ediciones Vicens Vives, S.A. Primera edició, 2009. [consultat el 10 de gener de 2010]

7. WEBGRAFIA

<http://www.culturaclasica.com> [consultat el 27 de setembre de 2009]

<http://terraxaman.blogspot.com/> [Consultat el 2 de novembre de 2009]

<http://www.xevicat.net/> [Consultat el 9 de novembre de 2009]